
Bellaterra: una ciutat jardí entre el noucentisme i la modernitat

Txema Romero

La urbanització de Bellaterra es va inaugurar el 1930 segons un projecte de l'arquitecte barceloní Lluís Girona i Cuyàs i la va ampliar, successivament, Emili Sala Pibernat. Es tracta d'una de les ciutats jardí noucentistes més ben conservades de l'època i constitueix un mostrari excepcional de l'arquitectura catalana dels anys trenta en els seus diversos vessants estilístics: del noucentisme al racionalisme ortodox del GATPAC, passant pel regionalisme i l'*art déco*. Com tota ciutat jardí, Bellaterra comptava amb diferents tipologies que donaven servei a les nombroses torres d'estiu: estació, església, club esportiu i hostal. L'article repassa l'origen i les millors construccions d'aquesta modèlica urbanització cerdanyolenca.

Figura 1. Publicitat de l'Hostal de Sant Pancràs, ca. 1930. (Arxiu del Club Bellaterra).

139

El pintor i crític d'art Rafael Benet va publicar a *La Veu de Catalunya* del 24 de juny de 1930¹ un article en el qual donava notícia de la inauguració de l'estació de Bellaterra i de l'inici de la urbanització del mateix nom. L'autor, nascut a Terrassa el 1889, nebot de l'escultor Josep Llimona i del pintor Joaquim Vancells, estava molt interessat en l'arquitectura; havia escrit sobre Le Corbusier i havia estat el director de la revista *La Ciutat i la Casa*. Benet, al seu article, apuntava: "Catalunya no trigarà gaire, així ens permetem d'anunciar-ho de comptar amb un altre poble: Bella-Terra. La majoria dels lectors, de moment, potser no podran endevinar de cap manera on cau aquest poble o els primers vestigis d'aquest poble per nosaltres anunciat." Benet detallava la situació geogràfica

i la importància dels Ferrocarrils de Catalunya com a dinamitzadors de la urbanització i mitjà de transport per accedir-hi: "Bella-Terra, el poble de Bella-Terra, és una realitat. Preneu, si us plau, el tren de Sabadell, el dels Ferrocarrils de Catalunya, i entre Sant Cugat i Sabadell, passada l'estació Pearson, en veureu una altra que diu *Bella-Terra, Sardanyola*. Quan haureu llegit això ja podeu dir: 'Ja hi som!' [...] Bella-Terra es troba a divuit quilòmetres de Barcelona i a quatre de Sabadell." Respecte al nom que es va triar per a la nova urbanització, Benet esmentava la manca d'un referent originari, al temps que justificava la tria del nom per la bellesa del paisatge: "Algú preguntarà, com han preguntat d'altres, si els iniciadors de la urbanització d'aquest lloc gairebé equidistant de Sardanyola i Sabadell trobaren ja establert el nom que a hores d'ara porta. Cal respondre negativament. El nom de *Bella-Terra* és nou. Ara que, davant d'aquell

¹ BAIAROLA [Rafael BENET]. "Bella-Terra", *La Veu de Catalunya*, Barcelona (24 de juny de 1930).

bellíssim paisatge, potser no hi havia altre recurs que escollir el nom de *Bella-Terra*. [...] Podem dir, en resum, que Bella-Terra és destinada a les més altes possibilitats, i cal felicitar els que no han estalviat cap sacrifici per aconseguir-ho.”

Bellaterra va ser una empresa del Foment de l’Habitació Popular, SA, i malgrat que el juny de 1930 només s’havia construït l’estació, tot ja estava a punt per començar a edificar les parcel·les. De fet, segons Benet, la urbanització comptava amb “vint-i-tres milions de pams”, disposava de clavegueram, llum elèctrica i de gas i canalització d’aigua, hi tenia “oberts carrers de setze metres d’amplada i magnífiques places, i hi havia trenta xalets a punt de ser construïts”.

140

Al marge de les bones comunicacions, la bellesa del paisatge i la modernitat de les instal·lacions, l’existència d’aigua, abundant i de qualitat, va ser un dels incentius que va justificar la tria del lloc on es va instal·lar la urbanització d’estiueig. Benet, parlant de l’aigua, destacava: “Tots els que la proven la troben excel·lentíssima; i per si això no fos prou, n’hi ha amb tanta abundància que el Foment de l’Habitació Popular es proposa servir l’aigua de Bella-Terra a Sabadell, Terrassa i Sardanyola.”

Per a la inauguració de l’estació, es va celebrar un programa de festes populars ben complet, en la línia de la recuperació del folklore i les tradicions catalanes que propugnava el noucentisme, com sempre amb el vist-i-plau i la col·laboració de les autoritats religioses. Benet, a *La Veu*, feia constar que: “Els invitats procedents de Barcelona, van sortir en un tren especial, a les onze del matí, de l’estació de la plaça de Catalunya.” El rector de Cerdanyola va beneir l’estació i les vies, seguidament es va fer un aperitiu i una ballada de sardanes. El dinar es va fer a la mateixa estació i a la Cooperativa Flor de Maig. A les quatre de la tarda la festa va continuar amb la cobla Nova Catalònia i l’Orfeó de Sabadell.

La ciutat jardí i el *Garden suburb*

Bellaterra, des dels seus inicis, seguia el model de ciutat jardí. L’origen d’aquest nou concepte urbanístic cal trobar-lo en les experiències dels arquitectes utòpics anglesos del segle XIX i d’altres propostes

europèes coetànies. De fet, és arran de la Il·lustració que l’arquitectura pren consciència de la seva funció social i comença a abordar el problema de l’habitatge col·lectiu. Al llarg del segle XIX i principis del XX, se succeeixen els plantejaments i les experiències urbanístiques vinculades al desenvolupament de les colònies industrials a Europa i a la creació de noves poblacions a Amèrica. Més endavant, al segon i el tercer congrés del CIAM (Frankfurt, 1929, i Brussel·les, 1930) es posarà de manifest la dicotomia entre el bloc o l’habitatge aïllat per afrontar el creixement demogràfic de les ciutats. Aquesta darrera solució, que tindrà més acceptació a Gran Bretanya i els Estats Units, trobarà en la ciutat jardí i el *Garden suburb* l’esquema de desenvolupament. La primera de les opcions, la ciutat jardí, va ser plantejada per Ebenezer Howard a *Tomorrow: A Peaceful Path towards Reform* (1898) i a *Garden Cities of Tomorrow* (1902). La seva proposta reunia les idees filantròpiques, socialistes i utòpiques del segle XIX per crear una entitat autosuficient, combinant indústria i agricultura, i completament envoltada d’un cinturó verd que controlaria el seu creixement racional. Aquest concepte evolucionarà cap al *Garden suburb* que assimila bona part dels principis de la planificació de la ciutat jardí (equilibri amb el paisatge, existència de vials amples, abundant arbrat, habitatges unifamiliars envoltats de jardí, etc.), però que és en essència una zona perifèrica d’una localitat convencional.

Tot i algun precedent modernista, com ara el Parc Güell d’Antoni Gaudí, que no va arribar a assolir l’èxit esperat, la urbanització basada en la idea de ciutat jardí es va desenvolupar amb èxit a Catalunya a l’època noucentista. Aquesta tipologia urbanística aquí respondrà més al concepte del *Garden suburb* d’una altra població, que no pas al de la ciutat jardí, com a entitat independent i autosuficient, vinculada a l’arquitectura amb vocació social i utòpica. Les grans urbanitzacions de ciutat jardí noucentistes que es van projectar a Catalunya estaven especialment relacionades amb el desenvolupament de l’estiueig de la burgesia i la classe mitjana. Tot i que el concepte de ciutat jardí o *Garden suburb* també va inspirar la construcció de barris de “cases barates”, sovint de règim cooperatiu, destinades a la classe

mitjana i la treballadora. Alguns dels primers exemples de ciutat jardí d'estiu a Catalunya són: Terramar, projectada a Sitges per Josep M. Martino amb la col·laboració de l'arquitecte de Sabadell Josep Renom i Costa a instàncies del promotor sabadellenc Francesc Armengol Duran; i s'Agaró, a Sant Feliu de Guíxols, segons el projecte de l'arquitecte gironí Rafael Masó. Durant la mateixa època, a Cerdanyola es van projectar destacades urbanitzacions d'estiu basades en la idea de ciutat jardí. Un dels exemples més complets és el de la urbanització situada al voltant de la masia de Can Cordelles per Nicolau Maria Rubió i Tudurí cap al 1928, que comptava amb un parc amb piscina i instal·lacions esportives per al gaudi dels estiuejants. En aquest barri que s'articula al voltant dels antics camins i la vegetació preexistent es va construir la Casa Viñas, de Rafael Masó (1929-1931), la Villa Montecarlo, de Melcior Vinyals (1933), i el Xalet Dasca, d'Eduard M. Balcells (1932), entre d'altres. Uns quants anys abans, cap al 1921, la família Riera encarregava a Ignasi Mas la urbanització de les seves terres, que serien conegudes com a Montflorit arran d'un poema de Víctor Català, familiar dels Riera. La urbanització s'estenia pel vessant del turó de Ca n'Oliver, als peus de la serra de Collserola, i disposava de casino i club de tennis propis. També, a finals dels anys vint i principis dels trenta del segle passat, es construïren altres urbanitzacions com ara Parcercs, Antolí i Turó de Guiera, totes obres de l'arquitecte municipal Eduard Maria Balcells.

La planificació de Bellaterra, segons Rafael Benet, era obra de l'arquitecte barceloní Lluís Girona i Cuyàs, que va obtenir el títol l'any 1920. Girona era membre de la Comissió editora de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya i havia participat al consell de redacció de la revista *La Ciutat i la Casa*,² de manera que Benet, que n'era el director, coneixia bé l'arquitecte i devia tenir informació de primera mà de les obres que Girona preparava per a Bellaterra. Al primer número de la revista, editat el gener de 1925, Girona hi participava amb l'article "Una casa de lloguer construïda a San Sebastián", en el qual destacava la construcció neoplateresca de Pere Cendoya. Al

segon número, publicat la primavera de 1925, va escriure l'article "El casal dels enginyers industrials", dedicat a l'arquitecte Antoni de Ferrater, en el qual continuava amb prudència la seva defensa del classicisme arquitectònic. En aquest darrer estudi, el jove arquitecte donava fe de la línia que seguia bona part de l'arquitectura catalana del moment, i aprofitava per criticar la generació modernista que els havia precedit: "Avui dia, sembla que ens comencem a cansar ja de la tendència tot just iniciada de reproduir els estils clàssics d'arquitectura. Aquesta reacció va produir-se en adonar-se els arquitectes del mal que feia a la ciutat l'onada de modernisme introduïda a l'arquitectura, no solament per l'extravagant de cada aplicació considerada isoladament, sinó per l'efecte de conjunt i per la diversitat dels elements emprats, degut a les distintes tendències i interpretacions arbitràries donades per cada artista." Al mateix article, apostava tímidament per una posició més moderna tot avisant dels perills de l'arquitectura monumentalista que venia a reproduir classicismes històrics: "Seria de doldre que ara que justament teníem certes esperances de millorar l'arquitectura en les construccions, tornéssim a enamorar-nos d'una nova tendència, si no tan perniciosa com l'al·ludida, més allunyada encara de la manera que nosaltres hem de sentir l'arquitectura." Girona també seria l'autor de l'edifici de l'estació de Bellaterra i d'una sola casa de la urbanització, projectada el 1930 i amb llicència de 1932, la casa de Luis de Ávalo Pérez. Al marge dels edificis esmentats, a Cerdanyola l'arquitecte va projectar la reforma de l'antiga masia de Can Codina, seguint amb la seva peculiar síntesi de modernitat i arquitectura tradicional catalana.

El 1931, Emili Sala Pibernat, amb títol de 1927 i arquitecte municipal de l'Ametlla del Vallès, i anys més tard de Castellar del Vallès, va signar el plànol de la urbanització de Bellaterra que es va presentar a l'Ajuntament i es va aprovar el 1934. El canvi de signatura es podria explicar per algun tipus d'incompatibilitat, o bé es podria atribuir a un canvi en la direcció de l'obra. El fet és que la vinculació de Lluís Girona amb Bellaterra s'inicia i finalitza el mateix any 1930, quan projecta la urbanització, l'estació i l'única casa. L'escassa presència de Girona sorprèn ja que, en urbanitzacions paral·leles, com ara s'Agaró,

² *La Ciutat i la Casa*, Barcelona, núm. 1, 2 (1925).

ró o Terramar, els promotors recomanaven l'arquitecte o bé s'arribava a vendre el terreny amb el disseny del xalet inclòs, de manera que l'autor del projecte es feia càrrec de la pràctica totalitat de les cases de la urbanització perquè en resultés un conjunt harmònic. El fet és que, segons la documentació, Sala Pibernat continuaria el traçat de Bellaterra, faria l'hostal i projectaria la major part de torres de la urbanització.

El s'Agaró de Masó va deixar una empremta decisiva en la concepció de Bellaterra. Totes dues urbanitzacions es van desenvolupar paral·lelament, amb pocs anys de diferència. La influència de l'obra de Rafel Masó es fa latent en l'aire mediterrani de les construccions i en la disposició urbanística del conjunt. D'altra banda, algunes de les cases incorporen elements decoratius dissenyats pel mateix Masó, com ara les rajoles engalbadades amb espirals de la fàbrica La Gabarra de la Bisbal (casa de l'avinguda de Josep M. Marçet, 5) i les columnes de ceràmica emmotllada que produïa la casa Marcó de Quart (com la casa que està situada al camí de la Font de la Bonaigua).

La urbanització de Bellaterra, que Rafael Benet qualificava com "una de les urbanitzacions més acurades que hem vist", es va concebre com un barri enjardinat orientat cap al sud-est i situat entre els peus de la serra de Galliners i la via del ferrocarril. Es va traçar al voltant d'un centre ben delimitat, la plaça del Pi, on es van situar els edificis més importants: l'estació, veritable porta de la urbanització, i els dos edificis que centralitzaven el lleure i la vida social: l'hostal i el club esportiu. La urbanització es va estendre a partir dels camins preexistents, bàsicament seguint l'eix de la carretera de Sabadell sentit Sant Cugat. D'altra banda, des de la via del tren es van traçar uns vials perpendiculars que s'enfilaven pel pendent d'un terreny accidentat travessat per torrents. En un intent de cohesionar l'entramat irregular de la urbanització, es va projectar una ronda de circumval·lació que giraria al voltant del primer nucli i que seguiria el traçat de les actuals avingudes de Bartomeu i de Marçet. El resultat era un conjunt de voreres amples amb arbrat abundant; en aquest sentit, es van conservar alguns exemplars ja existents, com ara els pins, i es van plantar plàtans i altres espècies caduques que proporcionaven molta ombra a l'estiu. Altres elements del paisatge es van reinven-

tar, com és el cas de la Font de la Bonaigua, amb la incorporació d'una capelleta al camí d'accés, la decoració de la font i la reestructuració de l'esplanada. Al primer traçat de la urbanització s'anaven incorporant tot un seguit d'edificis públics com ara l'estació, l'hostal, el club, la font o, amb el temps, l'església.

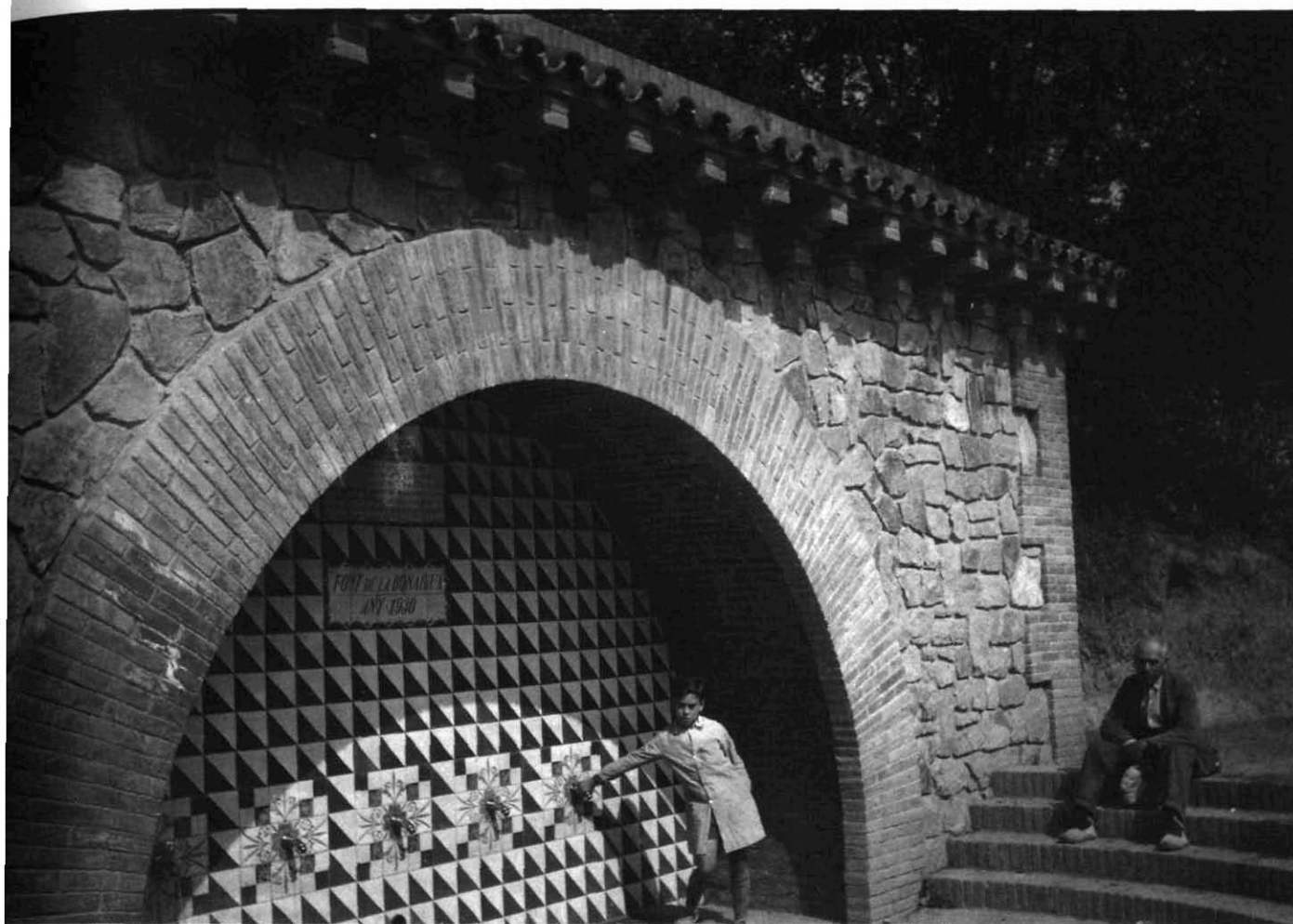
La tipologia d'habitatge que es va construir a Bellaterra va ser el de la casa unifamiliar aïllada que deriva del *cottage* anglès. Tret d'algunes excepcions de concepció més senzilla, com ara la Casa Miquel Aguadé de Germà Rodríguez Arias, es tractava d'habitatges més o menys luxosos concebuts per al descans, el gaudi i una certa ostentació de la burgesia. Aquesta dinàmica es va consolidar després de la Guerra Civil amb la instal·lació d'industrials i de membres destacats de la societat sabadellenca, com ara l'alcalde Josep M. Marçet.

Malgrat la forta pressió urbanística i el canvi d'ús de lloc d'estiueig a primeres residències, Bellaterra constitueix un dels conjunts urbanístics de ciutat jardí noucentista més ben conservats del país, juntament amb Terramar i s'Agaró. Manté el traçat i bona part dels elements originaris, com ara l'estació, la font, l'hostal i un interessant conjunt de torres d'estiueig representatives dels estils arquitectònics que es van succeir a partir dels anys trenta a Catalunya, del noucentisme al racionalisme, passant per l'*art déco* i el regionalisme, tot i que molts hagin estat reformats amb els anys.

Els estils arquitectònics

Els estils arquitectònics que predominaven a les construccions de Bellaterra s'emmarquen en el noucentisme, en la seva vessant més mediterrànica, o bé en el regionalisme, que va trobar el model en la masia i l'arquitectura popular catalana. Aquests moviments, de caire tradicional i que s'inspiren en el passat i n'interpreten els estils, han determinat l'aspecte de la major part del barri.

El 1906 va tenir lloc el naixement teòric del noucentisme que va sorgir, en bona mesura, com a reacció contra el modernisme. La data d'inici del moviment ve marcada pel començament de la publicació del *Glossari* de Xènius (Eugeni d'Ors), veritable

Fotografia 1. Font de la Bonaigua, Bellaterra. ca. 1930. Autor de la fotografia desconegut. (Arxiu Històric de Sabadell. Fons Florenci Renom Palau).

ideòleg del moviment. Els seus textos establien un discurs de caràcter nacional en el qual el classicisme era vist com a autòcton en una Catalunya de tradició mediterrània. En una clara referència al Renaixement, els noucentistes es definien com els homes del nou segle, del mil nou-cents. El noucentisme va iniciar una recuperació del classicisme grec i romà. Predominaven en aquesta època els volums cúbics i la línia recta. La decoració es va inspirar en l'estil clàssic i en els motius ornamentals geomètrics i vegetals tractats amb senzillesa i mesura. Si bé, en un primer moment, el noucentisme es pot considerar un moviment amb una clara vocació de modernitat,

posteriorment es van imposar les posicions més conservadores. Paral·lelament a l'evolució política del país, es va produir un tancament vers Europa. En aquest context, es va desenvolupar el regionalisme, un corrent estilístic que va defensar l'arquitectura tradicional. Dins de la reivindicació de l'arquitectura popular i la tradició dels oficis, es va recuperar la masia com a edifici paradigmàtic que es va utilitzar com a model per a cases i residències d'estiueig. El punt culminant d'aquest moviment va arribar el 1929 amb l'Exposició Internacional de Barcelona i la construcció del Poble Espanyol de Montjuïc, un compendi del més característic de l'arquitectura

popular peninsular. Per a l'exposició de Barcelona, l'arquitecte municipal de Cerdanyola, Eduard Maria Balcells, va projectar el pavelló de l'Associació de Ramaders en forma de típica masia catalana.

Paral·lelament a l'estètica noucentista d'interpretació del classicisme i de l'arquitectura tradicional que van seguir la major part de les residències d'estiu de la urbanització, a Bellaterra es van projectar tot un seguit d'edificis en els quals predominava una visió més moderna de l'arquitectura, en la línia de l'*art déco* i de l'anomenat *estil internacional*.

L'*art déco* és un estil que es va desenvolupar i consolidar especialment arran de l'Exposició d'arts decoratives de 1925 de París. Es tractava d'un estil, sobretot, decoratiu, tal com ho indica el nom, que va sorgir com a evolució del modernisme centreeuropeu més renovador i també va rebre la influència del cubisme i d'altres moviments de l'avantguarda artística de principis del segle xx. Va destacar pel gust geomètric i l'exotisme de la influència oriental, arqueològica, precolombina i, també, africana. A l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929 es van projectar diversos pavellons que van seguir aquest estil, però per sobre de tot va destacar el conjunt de fonts i la il·luminació obra de l'enginyer Carles Buïgas. A Catalunya, l'any 1929 marca també l'arribada de la renovació arquitectònica i de la *introducció del racionalisme o estil internacional*. A l'abril, es va inaugurar una exposició de projectes d'arquitectura moderna a les galeries Dalmau, en la qual van participar molts dels futurs components del GATPAC, i en el context de l'Exposició Internacional es va construir un dels edificis més paradigmàtics de l'arquitectura contemporània, el pavelló d'Alemanya obra de Mies van der Rohe. Un any abans Le Corbusier havia visitat Barcelona i els seus postulats començaven a arrelar fort. El racionalisme va ser un moviment que va propugnar la ruptura amb els estils històrics i també amb el preciosisme de l'*art déco*, va establir un nou concepte de bellesa basat en la funcionalitat de l'obra i es va desfer de l'anècdota i de la decoració supèrflua. La utilització de nous sistemes constructius derivats de l'ús del ferro i el formigó armat va obrir el camí a noves solucions arquitectòniques. El Grup d'Artistes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Con-

temporània (GATPAC) va ser el principal focus de difusió de la nova arquitectura catalana.

Edificis i espais públics de Bellaterra

El primer edifici que es va construir a la urbanització, l'estació dels Ferrocarrils de Catalunya, va ser projectat el 1930 per Lluís Girona. Situada a la plaça del Pi, era la porta d'arribada a la urbanització i va marcar el centre al voltant del qual s'aniria construint el nou barri. En origen, i abans de les ampliacions, es tractava d'un edifici senzill i elegant, de planta rectangular i amb el pis superior reculat. Seguia la tipologia d'estació paral·lela a la via. A la planta baixa s'obria un porxo, encara existent, amb arcs de mig punt, que substituïen la típica marquesina, decorats amb relleus de terra cuita amb decoració vegetal i frisos de fulles d'acant. El primer pis presentava una galeria amb obertures rectangulars modernes i estava cobert amb una teulada piramidal. El referent de l'estructura es pot trobar en algunes masies i cases pairals catalanes amb porxada i galeria, com ara la cerdanyolenca de Can Cordelles. A l'interior es conserva l'enteixinat del sostre i els arrambadors que, tot i imitar la fusta, són de placa Dekor de la fàbrica Uralita. L'estació, amb la seva estructura i decoració, es pot interpretar com una síntesi dels diferents estils arquitectònics que conviuen en aquell moment. L'estructura cúbica i neta, el referent clàssic de la porxada, les balustrades i la interpretació de l'arquitectura tradicional ens remeten al noucentisme i el corrent regionalista. D'altra banda, la singular tipografia del rètol metàl·lic i les obertures de la galeria superior denoten la influència de corrents més renovadors, com ara l'*art déco* i el racionalisme. Benet va destacar al seu article l'interès de l'edifici: "L'estació de Bella-Terra no és pas com la generalitat de les estacions. No és feta amb motllo, [...] no pas pel fet d'ésser nova, és pulcra, té tot l'aire d'una masia catalana. És un d'aquests casos que no sabríeu dir si l'estació és construïda d'acord amb el paisatge o si el paisatge s'ha posat d'acord amb l'estil de l'estació. [...] Per ella sola ja recomana l'indret." D'altra banda, Benet donava informació detallada dels professionals que van intervenir en la construcció: l'arquitecte Lluís Girona, el mestre de

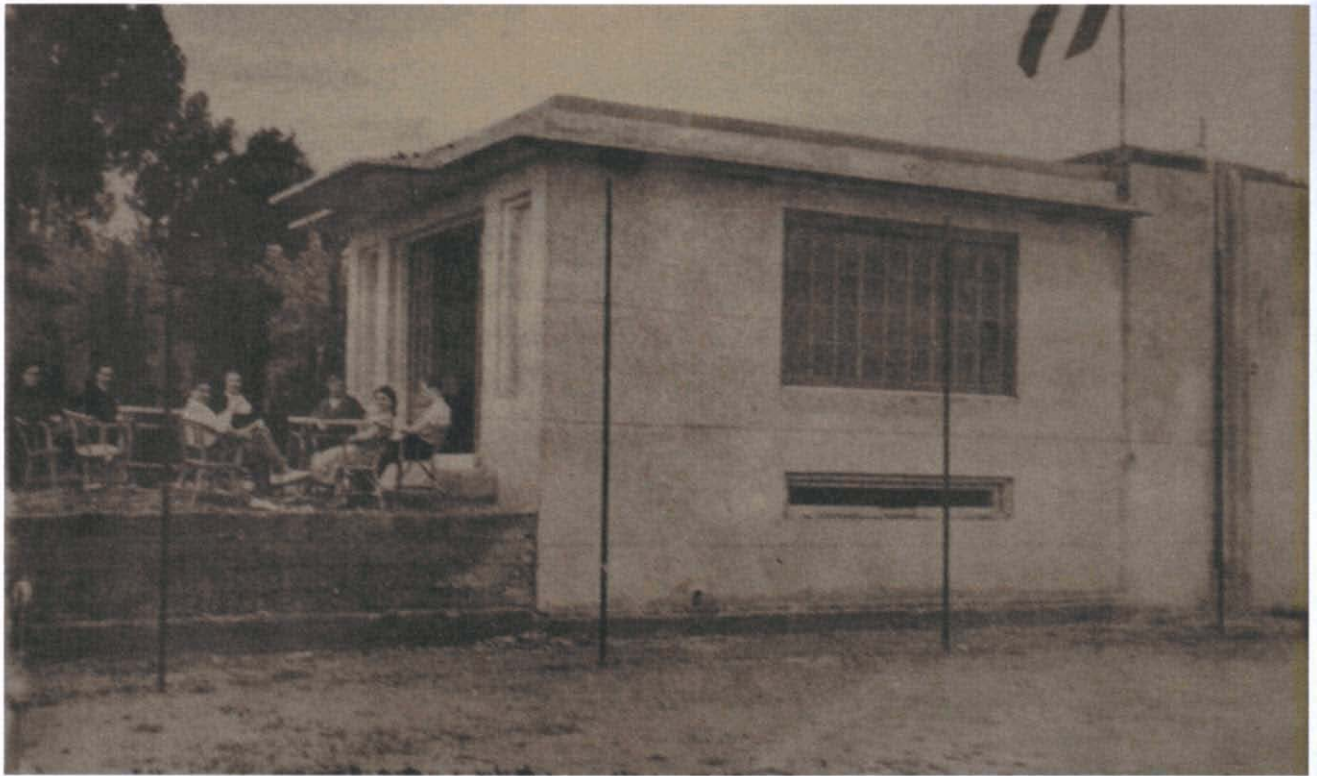
Fotografia 2. Lluís Girona arquitecte. Estació de Bellaterra, ca. 1930. Autor de la fotografia desconegut. (Arxiu Municipal de Cerdanyola del Vallès).

cases Josep Amargós Pellicer, el fuster Oleguer Sanllehí, el serraller J. Panyella i companyia, el vidrier B. Olsina, el pintor Antoni Utrillo (coautor amb Xavier Nogués i Ramon Raventós del Poble Espanyol de Montjuïc), la decoració d'Uralita SA, la lampisteria Vídua d'Almirall, els mosaics d'Amargós i Cosme Toda, el rellotger J. Cabré, i els llums de Butsems i companyia. Malauradament, l'edifici va patir una ampliació cap als anys quaranta o cinquanta que va desfigurar la netedat i la modernitat del conjunt, i va afectar especialment el primer pis.

L'edifici del Club es va construir cap als primers anys trenta. Es tractava d'un edifici senzill de volum cúbic amb cornisa i teulada plana que seguia l'estètica de l'arquitectura industrial de l'*art déco* i el racionalisme. Amb grans finestral, destacava l'articulació del mur amb obertures i falses obertures d'emmarcat esglaonat que s'endinsaven en el mur creant una

certa profunditat. El conjunt, que comptava amb pistes esportives, ha estat molt modificat en les ampliacions successives.

L'Hostal de Sant Pancràs va ser projectat el 1932 i es va ampliar el 1944. L'autor del projecte inicial és Emili Sala Pibernat, que també es faria càrrec de l'ampliació, tot continuant amb l'estètica de l'edifici original (de fet, Sala Pibernat projectaria a Barcelona uns quants edificis interessants d'estil racionalista als anys trenta). L'article de Rafael Benet ja feia referència a la seva imminent construcció: "Davant mateix de l'estació, a unes dues-centes passes de distància, hom hi té assenyalat l'indret on serà construït un gran restaurant." És un dels edificis més significatius de la urbanització i un punt neuràlgic de l'estiueig. És format per un edifici rectangular de dues plantes amb un cos de més alçada a la cantonada esquerra. La planta baixa es resol amb una successió d'arcs de mig punt que gai-

Fotografia 3. *Club Bellaterra, ca. 1935.* Autor de la fotografia desconegut. (Arxiu del Club Bellaterra).

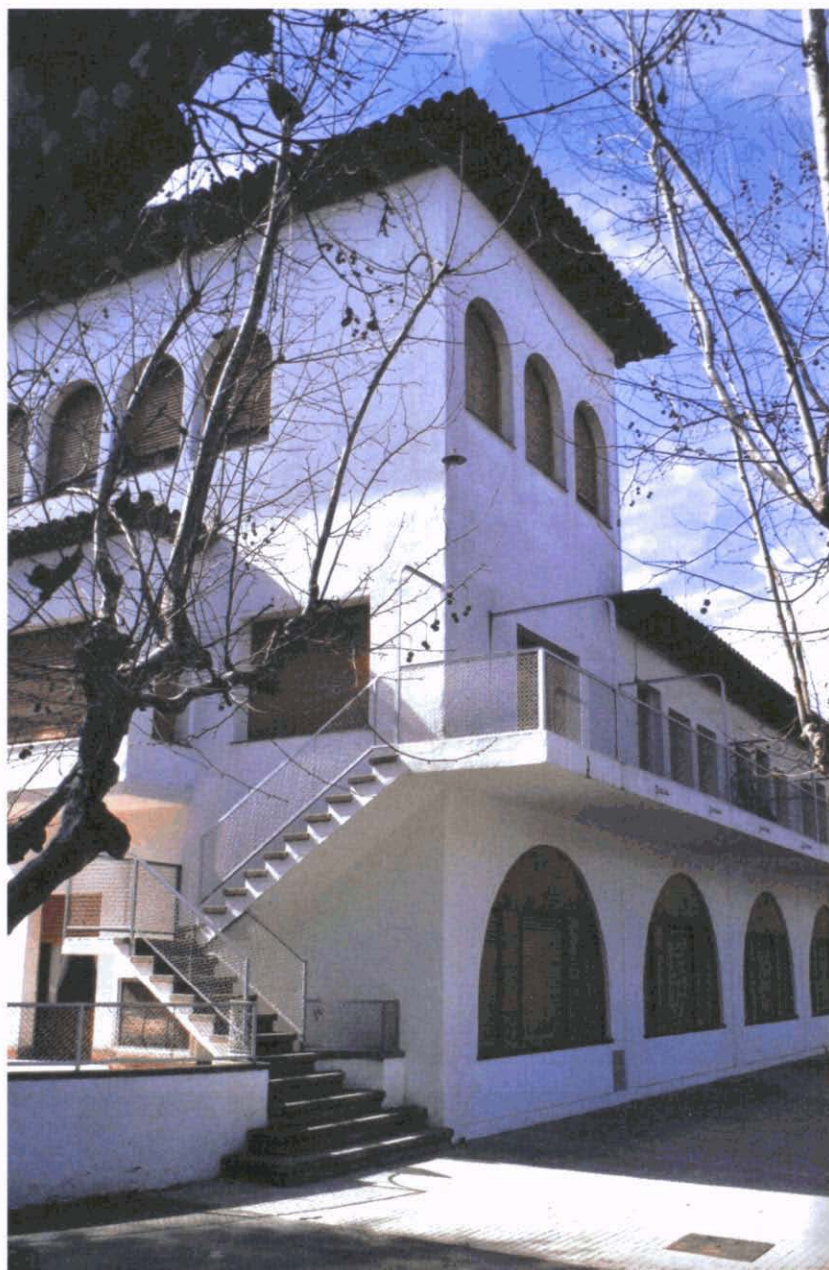
rebé neixen de terra, mentre que al primer pis es troba l'ampla balconada amb barana metàl·lica de ferro que distribueix les habitacions. El saló de la planta baixa conserva part de la decoració original, com ara llums, enguixats i rajoles. A la part baixa de l'edifici, es localitzaven les estances públiques que feien la funció de punt de trobada dels estiuejants i centre de les activitats socials de la colònia. Tot i l'aire clàssic de la decoració interior, l'estructura de l'edifici és d'una gran modernitat i, encara que és més aviat d'estil racionalista, recorda una mica el primer Hostal de la Gavina de s'Agaró projectat per Rafael Masó.

Un dels elements de la urbanització que es conserva pràcticament intacte és la Font de la Bonaigua, que data de 1930. A la font s'accedeix pel camí del mateix nom, que arriba a una esplanada amb bancs de pedra i fileres de plataners. La font se situa sota un arc amb rajoles ceràmiques de mitges veles i rams de flors a la part baixa. Té, a més, un mural de ceràmica vidrada, signat per Joan Vicens, en el qual s'insisteix

en les propietats de l'aigua: "Si de la font beus aigua cada dia, tindràs prosperitat pau i alegria. Els teus fills seran sans, tes filles belles, mai sofriràs dolor ni malaltia, i't moriràs de vell, sense recança, tot beneït a Deu, i amb l'esperança, de millor vida. Duarte."

L'església de la Santa Creu va ser projectada el 1934 per l'arquitecte Andreu Audet. Es tracta d'un edifici d'estil grec ortodox o bizantí. Els murs combinen l'arrebossat amb les cornises de maó en forma de dent de serra o denticles. La façana és presidida per un campanar quadrangular a l'angle dret. S'accedeix al temple per un porxo o nàrtex amb arcs de mig punt sobre columnes toscanes. L'interior està cobert amb voltes de creueria. El cor està situat als peus de l'edifici i compta amb dues capelles laterals, a banda i banda. L'absis és semicircular i està decorat amb les pintures al fresc del pintor sabadellenc Fidel Trias Pagès —seguidor de la pintura mural d'Antoni Vila Arrufat—, fetes uns quants anys després d'acabada la Guerra Civil. El disseny original de l'edifici d'Audet

Fotografia 4. Emili Sala Pibernat arquitecte.
Hostal Sant Pancràs, 1932/1944. Fotografia:
Txema Romero.

no preveu el campanar ni els espais laterals. En el projecte destaca la creu de sis braços que culminava l'edifici i la porta lateral en arc de mig punt flanquejada per esferes, en una clara referència a l'obra de l'arquitecte gironí Rafael Masó. L'edifici va ser ampliat el 1958 per l'arquitecte Emili Sala Pibernat i posteriorment, el 1966, va patir unes altres reformes que van acabar desvirtuant el projecte d'Audet.

Les torres d'estiueig

Una de les primeres torres d'estiueig documentades a Bellaterra és la Casa Josep Grau, projectada el 1930 per l'arquitecte Raimon Duran Reynals i situada a l'avinguda de Bartomeu. És un edifici encara sota el ressò del modernisme centreeuropeu, amb teulada de dues vessants, decoració clàssica i aplicacions de

Fotografia 5. Josep Domènech Mansana arquitecte. Casa Florencio Santiago Latorre, 1931. Fotografia: Txema Romero.

ceràmica. L'arquitecte, amb títol de 1926, va destacar per ser un dels receptors de la influència de l'arquitectura renaixentista italiana, va col·laborar amb Nicolau M. Rubió i Tudurí al monestir dels benedictins de Pedralbes i amb Pelai Martínez a l'Estació de França a Barcelona. En un moment determinat, Duran Reynals ingressaria a les files de l'arquitectura racionalista i seria membre del GATPAC.

La Casa Florencio Santiago Latorre (1931), de l'arquitecte Josep Domènech Mansana, amb títol de 1910, és un dels edificis del barri que il·lustren millor el referent clàssic de l'arquitectura noucentista. La

torre d'estiueig, situada a la plaça del Greco, 16, està formada per un edifici noucentista d'estil molt clàssic. Té planta quadrada i volum cúbic cobert amb teulada piramidal. Les obertures són simètriques, en arc de mig punt al primer pis i generalment confinades a la planta baixa. Al bloc de la construcció s'afegeixen dues porxades amb columnes toscanes i una terrassa amb balustrada al primer pis.

Un dels arquitectes que va projectar més obres privades a Bellaterra és Emili Sala Pibernat, amb títol de 1927. Entre 1932 i 1954 el seu nom figura en 96 llicències d'obres majors a l'Arxiu de Cerdanyola,

Fotografia 6. Pelai Martínez arquitecte. Casa Joan Vila Puig, ca. 1935. Autor de la fotografia desconegut. (Arxiu Família Vila Puig).

pràcticament totes a Bellaterra. Entre 1931 i 1934 va construir les cases de Santiago Latorre, Josefa Llobet, Custodio Samplón (totes a l'avinguda de Josep M. Marçet), Bartomeu Bartomeu (al carrer de Santiago Rusiñol), Joan Font (al carrer de Mossèn Cinto Verdaguer, actualment del Pedregar), Llorens Tomàs (al carrer de Ramon Llull), Carmen Gallifa (a l'avinguda de Josep M. Marçet, cantonada amb Espronceda), Joan Padró (al carrer de Fortuny) o la de Laureà Tamburini (al passatge d'Espronceda). La majoria d'aquests edificis destaquen pel referent clàssic de frontons i pilars amb arcades. A moltes de les cases

apareix l'element de la torre, i en l'acabat de les façanes sovint alterna el mur arrebossat amb el maó vist. Pel que fa als elements decoratius, apareixen referències regionalistes que conviuen amb dissenys més moderns propers a l'*art déco*. Un dels edificis més singulars de l'arquitecte és la Casa Antonio Díaz. De grans dimensions, va ser projectada el 1932 i es va construir al carrer de Fortuny, 3. Es tracta d'un edifici noucentista de dos pisos i golfes amb una decoració inspirada en el romànic que es concentra a les obertures. La porta d'accés amb arquivoltes està protegida per una marquesina. A sobre trobem una gale-

ria de tres arcs de mig punt amb petites columnes que es tornen a repetir a les altres façanes. A la banda dreta hi ha una torre amb coberta piramidal. La façana posterior té una porxada que sosté una terrassa. Tant la planta baixa com el primer pis estan estructurats radialment al voltant del vestíbul central. A baix es trobarien els dormitoris del servei i a dalt els de la família d'estiuejants. La casa està envoltada d'un jardí amb pèrgola i copes decoratives.

A la urbanització van treballar altres arquitectes de renom, com ara Antoni Fisas, el mateix Lluís Girona, Josep Firmat, Pelai Martínez o Andreu Audet. Antoni Fisas, nascut a Sarrià (Barcelona) el 1896 i autor de la clínica barcelonina d'estil racionalista de Sant Josep de la Muntanya, va projectar el 1934 a Bellaterra la Casa Antoni Soler, a l'avinguda de Joan Fàbregas, de volum cúbic massís, porta amb porxada de columnes adossades i arcs amb escalinata d'accés. L'autor del primer plànol de la urbanització i de l'estació, Lluís Girona, només projectaria una casa a Bellaterra, la casa de Luis de Ávalo Pérez (projecte de 1930).³ La torre d'estiueig seguia el mateix esquema de l'estació. Es tractava d'una estructura amb referències tradicionals (novament recordava la cerdanyolenca masia de Can Cordelles) però amb una sintaxi moderna. L'edifici, de forma cúbica i teulada piramidal, estava envoltat d'un porxo d'obertures confinades. El pis superior estaria reculat respecte de la línia de la façana i presentaria obertures rectangulars que airejarien la coberta.

El pintor Joan Vila-Puig va decidir instal·lar-se a Bellaterra el 1936 a la casa d'estiueig que, poc abans, havia fet edificar el seu sogre, el fabricant sabadellenc Domingo Codina. Es tractava d'un edifici construït cap al 1935 pel prestigiós arquitecte Pelai Martínez, amb títol de 1920, autor, entre altres obres, del Palau de les Arts Gràfiques (actual Museu Arqueològic) de l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929, en col·laboració amb Raimon Duran Reynals. La torre combinava el mediterranisme d'arrel tradicional, que havia posat de moda la urbanització de s'Agaró, amb alguns elements més moderns, propis de l'arquitectura racionalista. De fet, l'arquitecte és també l'autor de la casa del pintor Joan Colom a s'Agaró. L'habitatge del pintor Vila-Puig incorporava també el taller de l'artista, al pis

superior on, el 1942, l'arquitecte de Sabadell Gabriel Bracons va afegir una sala d'exposicions. Orientat cap a la serra de Collserola, el xalet avui dia acull l'Institut d'Estudis Metropolitans i Regionals de Barcelona a la UAB.

La Casa Climent Vidal (avinguda de Joan Fàbregas, 2) va ser projectada el 1934 per l'arquitecte Josep Firmat Serramalera, titulat l'any 1914 i arquitecte municipal de Manresa. És un edifici de dos pisos, format per dos cossos perpendiculars amb l'afegit de miradors i balconades als angles. Destaca pel contrast del mur amb tot un repertori decoratiu basat en la combinació de maons que dibuixen diferents siluetes geomètriques. Aquest sistema decoratiu de dents de serra i línies en ziga-zaga s'ha concentrat als miradors poligonals i a l'accés de l'edifici. La porta principal s'estructura com una portalada *art déco* d'inspiració barroca. A la part superior hi ha un relleu de bronze emmarcat per motllures en ziga-zaga. Representa una Diana caçadora (una de les imatges més freqüents de l'*art déco*) i porta la inscripció "Wobs Hambug Paró". La porta principal és de ferro forjat i detalls de vidre emplomat amb una decoració de línies espirals i siluetes de gerros. Els murs laterals s'avancen en forma de cantonada amb cornises de dents de serra. A banda i banda hi ha dos finestrals amb vitralls de línies geomètriques i espirals. A les finestres de la planta baixa s'han disposat unes curioses columnes de pedra amb el fust estrangulat per un anell. Un dels detalls més moderns de l'edifici són les finestres del primer pis que foraden les cantonades. Es tracta d'un avançat recurs racionalista que també es pot trobar a la Casa Bruguera. La decoració de l'edifici i la utilització s'emmarca dins de l'estil *art déco* amb la incorporació d'alguns recursos propis de l'arquitectura racionalista.

Andreu Audet i Puig, amb títol de 1891, arquitecte municipal de Barcelona, autor del desaparegut Hotel Colom de la plaça de Catalunya i de diversos teatres, com ara l'Apol·lo, l'Arnau i, entre d'altres, el Condal al Paral·lel barceloní, té una forta presència a Bellaterra. És autor de la Casa Rogèlia Pi i

3 La casa no ha estat localitzada. Segons els plànols de llicències es trobaria en un carrer paral·lel a l'antiga ronda de Circumval·lació, actual avinguda de Marçet.

Fotografia 7. Josep Fírmat Serramalera arquitecte. Casa Climent Vidal, 1934. Fotografia: Txema Romero.

Jaume Joan projectada el 1934. Situada a l'avinguda de Bartomeu, 3, la torre està construïda en estil noucentista, amb trets propis de l'arquitectura tradicional i elements decoratius clàssics. Destaca la porta dovellada, que recorda la d'una masia, i les arcades amb columnetes toscanes de la torre. La façana posterior dóna a un gran jardí en forma de terrasses que baixa cap a la Font de la Bonaigua. En aquesta banda hi ha una galeria mirador sobre pilars. Aquest arquitecte anirà incorporant tota una sèrie d'elements decoratius més moderns, en la línia de l'*art déco*, en reixes i motlures d'altres xalets de Bellaterra. Audet és també autor de la Casa Joan Fàbregas i Soler (1936), a l'avinguda de Miquel Servet, un edifici on conviuen l'aire noucentista amb alguns elements *art déco*, com ara la interessant reixa de la porta d'en-

trada, amb motius geomètrics i estilitzacions vegetals. També van ser projectats per Audet altres edificis que incorporen elements propis de l'arquitectura moderna, com ara la casa Andreu Piguillén Barrera (1931-1932), a l'antiga ronda de Circumval·lació, de gran volum cúbic, teulada amb diverses vessants, obertures confinades que foraden la cantonada, porxo amb arcs rebaixats o rectilinis, o la casa Sebile de Cotte de 1936, al carrer de Balmes, de volums cúbics, teulada plana i finestrals confinats i amb un gran arc rebaixat o rectilini.

La Casa Francisca Bruguera (avinguda de Bartomeu, 1) és un dels edificis més destacats de la urbanització. És també obra d'Andreu Audet, i és també del 1934. Es tracta d'un edifici completament racionalista, en la línia del GATCPAC. Tot i ser projectat

Fotografia 8. Andreu Audet arquitecte. *Casa Francisca Bruguera*, 1934. Fotografia: Txema Romero.

paral·lelament a la Casa de Rogèlia Pi i Jaume Joan, és radicalment oposat. L'edifici és pràcticament cúbic i fa 9,80 m x 9,90 m. Segons el projecte original té planta baixa, primer pis i soterrani. S'hi accedeix per una escalinata a la cantonada. La planta baixa consta del vestíbul amb l'escala, el menjador, la cuina-office, el lavabo i el dormitori del servei. El primer pis està ordenat de manera que els diferents dormitoris i la cambra de bany s'articulin radialment al voltant de l'escala central. Les quatre façanes són d'una gran simplicitat i austeritat. Seguint els postulats del racionalisme, la decoració s'ha eliminat completament i tot se supedita a la funcionalitat de l'edifici. Les obertures són confinades, sense motlures ni emmarcats. Destaquen les finestres que foraden les

cantonades, i d'aquesta manera trenquen el volum massís del cub. La casa es remata amb una coberta plana i un gran voladís que n'accentua les línies horitzontals. També és molt interessant l'emplaçament, a peu de carrer per la banda de l'entrada, i amb un gran desnivell pel darrere amb un enorme jardí amb pendent, que, com la casa veïna de Rogèlia Pi, arriba fins a l'esplanada de la Font de la Bonaigua, on té el garatge. Aquest xalet és molt diferent dels altres del mateix Audet que hi ha a la urbanització i tant podria haver estat projectat per ell, que l'any 1934 tenia seixanta-sis anys —i moriria l'any 1938—, com per algun arquitecte més jove que estigués treballant llavors al seu estudi, ja que l'edifici està perfectament connectat a l'arquitectura més moderna del seu

Fotografia 9. José Miguel Roldán i Mercè Berengué arquitectes. *Cases M&M*, 2001. Fotografia: Txema Romero.

temps. La Casa Bruguera recentment ha estat objecte d'una acurada restauració que ha sabut respectar tots els elements de la façana.

Al marge dels edificis esmentats, a Bellaterra es van construir més cases que van seguir l'estètica neta i funcional del racionalisme, com ara la Casa Eulàlia Bruguera de l'arquitecte Bartomeu Agustí (1930) o la Casa Jacint Humedes (1931-1932), al carrer de Rusiñol, que han patit, ambdues, modificacions i ampliacions que en desvirtuen el disseny original.

L'arquitecte Germà Rodríguez Arias, fundador del GATCPAC i, juntament amb Josep Lluís Sert, un dels membres més destacats, va signar l'abril de 1936 el projecte de la Casa Miquel Aguadé que s'havia de construir al carrer de Mossèn Cinto Verdaguer,

actualment del Pedregar. Es tractava d'un disseny avançat que s'emmarcava dins dels postulats racionalistes de l'habitatge mínim que promovia el GATCPAC. L'edifici era un prisma senzill de planta rectangular amb l'afegit d'un porxo en forma de pèrgola en un dels laterals a la banda de l'entrada. La coberta plana quedava remarcada per una cornisa. La façana s'articulava a partir dels grans finestrals que marcaven bandes horitzontals i delimitaven els dos nivells de l'edifici. L'interior era auster i molt funcional. S'accedia al menjador des del porxo lateral. L'habitació comunicava amb el lavabo, la cuina i un dels dormitoris. L'escala, situada en un dels laterals, donava accés al primer pis, on es localitzaven dos dormitoris més i un bany. La major part de les estan-

ces comptaven amb armaris encastats. La casa, de moment, no ha estat localitzada, tot i que és probable que fos completament reformada el 1942 per l'arquitecte Emili Sala Pibernat, per tal de convertir-la en la residència de Joan Font. Si es tractés del mateix edifici (carrer del Pedregar, 5), la dràstica reforma s'explicaria per la modernitat de la proposta de Rodríguez Arias, que no seria del gust del nou propietari, i també per l'austeritat extrema de l'habitatge, més propera a una casa barata que no pas a un xalet d'una urbanització burgesa. L'edifici de Sala Pibernat adopta un volum molt més massís, i s'amplia considerablement amb l'afegit d'una coberta piramidal de teula i la incorporació d'arcades i porxos molt més tradicionals.

154

La línia de l'arquitectura moderna, iniciada pel GATPAC i altres professionals que es van implicar en el racionalisme, s'ha mantingut a Bellaterra al llarg dels anys amb alguns edificis projectats per prestigiosos arquitectes que defugen la línia convencional de la major part de les residències unifamiliars aïllades. Entre aquestes obres cal fer esment de la Casa Menna a l'avinguda de Josep M. Marçet, 27, construïda el 1963 per l'arquitecte Santiago Arderiu, autor, per aquells anys, d'alguns edificis a Sabadell. La Casa Menna manté la coberta plana racionalista, els volums senzills que s'adapten al desnivell del terreny i s'estenen amb porxos de bigues metàl·liques, les obertures confinades i la combinació del mur pintat de blanc amb el maó vist. No gaire lluny, al passatge de Santiago Rusiñol o de la Santa Creu, hi ha un altre edifici emblemàtic més modern, la Casa Garau-Agustí (1988-1993), obra del prestigiós i ja desaparegut arquitecte Enric Miralles. Aquest xalet s'inscriu de ple en el corrent deconstructivista que encapçalava Miralles, amb planta i obertures irregulars i agosarades, igual que la tanca del jardí. En el panorama de la modernitat, destaquen també les Cases M&M dels arquitectes José Miguel Roldán i Mercè Berengué, que van ser guardonades amb el premi FAD a la millor obra arquitectònica de l'any 2001. El conjunt inclou dues cases unifamiliars i un espai d'apartaments de lloguer. L'edifici està format per dos pavellons paral·lels de dues plantes, amb un espai de bosc al mig que integra les construccions amb l'entorn. És destacable l'ús dels pilars i de materials senzills, com

ara el totxo i el formigó. El resultat és auster i contrasta amb la gran originalitat de recursos emprats. Aquestes darreres torres només són un petit exponent de l'arquitectura contemporània de nivell que hi ha disseminada pel bosc i que conviu mig amagada amb altres construccions, sovint més anodines. Bellaterra, amb els xalets originaris, les edificacions de caràcter públic que s'han conservat i les noves construccions de qualitat, constitueix, sens dubte, un interessant conjunt ben representatiu de l'arquitectura moderna catalana. ●